

GER TAKARIZ

JUAN SAN MARTIN

Lengoa, aspaldiko adiskide batekin alkartu nintzan. Numbait irakurriak zituan bilinguismoari buruz ari nintzan idazkiak, eta sentikor esan zidan: «Benetarixa aiz».

Dakidanean nundik erren egiten duan eta gai orretzat zer bait jakin naia aaztzen zueaz, «benetari» izatea utzita, erdi-xanxetean, berari zegokion mailan asi nintzan, gertakariak bide, elburu berdiñera. Ura geien arduratzen zuana zan, eskerazko eskolak nola eramán ditezken: maixuak, liburua eta abar. Bi itzetan ekarri nuan. Esanaz, bete-behar bat dagoan lekuan, eskubide bat da goala. Gutzienez, egon bear litza-keala, justutasunaren barruan. Errespon-sabilitadega dutenak, mo du onean ihardetsiko badute, orrik asi bearra dute, maixuak eta liburuaq gertatetik. Estadu guztiak denbora guzietan egin duten bezala. Ez du zertan izan beste era batera.

«Egixa», «Egixa dok gañera». Ta orrelakoak ziran nere adiskide ta erdikidearen erantzunak. Gauzarik nkezena errez eta bizkor ulertu-aren, bestentzat ariñenak ziranetan egoan arentzako mala-dora: izkuntza bat izan edo beste bat izan, zer? eta beartzeiko gaurko kultura, nun? Orrek dira galdera sakonak, jakituenak, izkuntza funtzional bat ondo adierazteko eskatzen dutenena, ain zuzen beartzeikoena. Izkuntzaren lege nagusia dalako.

Kultura. Zer eta norafoko kultura? Batxilerra egin duan batek ez daki Frantzia partean ere Euskal-erri dagola, emen bezala eskeraz egiten dana. Ez da denbora asko donostiar karreradun batek egunka-ritz esaten zuala: asi Endalatiak eta Balonariño, Donibane, Getari, Miarritz ta abar. arrigarria bada ere, Gipuzkoaren antzerkosa dala, izkuntzaz, oituraz eta gizagidez.

Orrela ez izatea izango zan arri-tektoa.

Gañera, aurtengo «Agora»ko tea-tru saria ere ango Larzabal'ek iraba-zi zuan. Gauza ilunuen bidez kendu bazien ere, orain urte asko bezala, sari gabe gelditu zan, berak dion lez: «Len ere gerta zitzaidana one-lako zer bait, eta ez nau geiegi arri-tu. Orduan *Okillomendi alkate* izan zan aukeratua, ta «kanpokoa» nint-zalako leondabiziko saria eman bearrean bigarrena eman zidaten, eta gauzak oraindik okerrago egite-ko, gero antzerki ori beste baten izenean agertu».

(Z. ARGIA, 186 z., irailaren 18-ko 9-an, or. ikusi: *Inferniko dirua*). Ara nola eduki geran, geogra-fia ikasi dutenentzat ere, euskaldun-a «kanpokoa» izatera.

Korapillo auek ez dira errez kon-prenitzen. Etimologia edo erria bere barne-giroan ezagutu gabe.

Ta, adibidez, Basarri adisa... deak, bertsolari bezala alde ontan estima-

zioa badu ere, mugazandik ez du gutsi-ago. Erri aietan kantuz ezagu-tu degunok dakigu orren berri.

Beste gertakari au ez da gutxi-a-gorako. Aurtengo udaran gertatua. Familiarekin Izaba'n egun batzuk pasatzen nengoala, Eraizko bizka-rrera igo giñan eta tipi-tapa ibilliaz, ixa konturatzeko, Zanporiko egale-tik Harphidia aldeko saroietera jo genun. Zuberokoak bortuetan. Gure-kin Lasuruko neska bat ere bazan. Oso pozik gañera: Frantzia zapal-tzen zuela ustetik.

«Egunon!», esan eta artzai etxola batean sartu giñan. Santa-Engarazi-ko bi artzai zuden ta belaxe egin giñan adiskide. Euskaldunak izaki. (Añu nere lagunak ong ulertzen zuten. Badaki mintzairak euskaldu-nok anai-ago egiten gaituala). Beste gabe, solasean ari giñan. Aientzat, ni «manex» (lapurtarra) nintzan; zeren manex euskeraz mintzatzen nintzan —beren ueste— eta zi-puzkeraz. Bizkaiko euskeratik Gi-puzkoakora baiño alde gutxiago bai-ta gipuzteki Lapurdikora. Nere ueste gipuz-lapurtar naste bat egiten nitezen.

Lasturtarra arrituta egoan, aien eusker-a oso ondo ulertzen zualata. «Ta, au Frantzia alda? Euskeraz? Ta, gañera, emengo euskerak ez-tu Lasur'koagandik alde aundirik», esaten zuan.

Ta, neri, ziberotarrek in alkartzan naizen guzian agertzen zait gorde zinezko akats aundi bat: ezin egon aiek kantuz entzun gabe. Ez dakit zer aire zorakor duen Zuberokoak kantak. Ontan bai naizela folklore zalea. Euskeraz ez da folklorea, ba-zuek ueste oker ori badute ere, bai-ña bai euskal kantak eta kobla za-arrak.

Nere egon ezinean zirikatatu ni-tuen Etañuhen! «Bi bersei doloru-sik nahi dituz khantun'kin asiaz, Ekin ziranean; nere ezti-miña. Zu-berokoak kanta auek biotz-zirrarra eragiten didate, barne otzikara sentitu arteñoa. Bertsoak itzez adie-ratzen duena, egoki zaien doñuñeri loturik, Euskalerriko beste iñun ez dute gordetzen kantaren esan naie eta doñuñaren sentipena orren al-kartua. Naiz arie alax edo naiz tristez, doñu egokiz balaitzen dira ber-tsoaren esan bertera.

Beren euskeraz zenbat eta obeto ezagutu, jakina, orduan eta atseñi-ga-koak iduritzen zaizkigu. Iñoiz orre-tara alegintzen diran euskaldunak ez dira damu izango.

Al, mugak jaritzen dituzten gizo-nak balekiten nun arkitzen dan erri gizonen arimal.

Asi ziranetik, aien kantak ez ziran bukatuzen, gure gozomenerako.

Orretan, atea jo ta barrura sartu zan jaun bat: «Buenas tardes» esan-z. Etzekin euskeraz, ez eta ere frantsez. Erromaniko kontrabandi-sta bat zan. Eta, guk erderaz erant-zutean, arrituta gelditu zan gizo-

IRAKASKINTZA BIDEAK ZABALTZEN

Gure Unibersidadeetako garai aukerakoan arkitzen ote geran galdetu ditek. Guzia prest dagoela esan dezakegu, aukera berriak sortzeko ta irakaskintzari bere bideak zabaltzeko. Ain zuzen, lekuo batean Eizera ta Ja-kintzako Ministro jaunak, Itzaldi bat egina digu Granad'a'n. Ango Unibers-i-dadea Irlkitzerakoan zan.

Gure artean oñtegiak gaude itsopeko izgeta erabiltzen, oneitako gaisak aitzazerakoan. Baina oraingo onetan Lora Tamsayo jaunak, bere xeatasunak eman dizkigu ta ikutu ta ikusi ditozken gauzak aitzu dizkigu bere itzaldi orretan.

Sail batzuetan jakin-arazi dizkigun kontuak, oso kontuan artzerokoak izan dira. Ala esan dezakegu arek aitzu duan irakaste ta irakasmal ta etxeen ugerfitzeaz esan dituan xeatasunak entzunda gero.

Unibersidadeetako ikasleak ere gaitzen ari dira. Ala ere ministro jaunak garbi adieratzen digu, ikasie oietatik euneko bat bakarrik atera dala langi-leen etxetatik.

Eta u —esan bearrik ez dago—, gizadaren kaltean da. Ezpaldira uberaskume guziak buruz arlik; eta langileen seme-ubak ere guziak buruz kanutsek. Ikasle gelenak, erdi-lapurdiko jende arteki ateratzen zaizkigu; izan erdi-aldeko bizi-maila duen etxetatik, alogia.

Gauzak orrela dirats, gure gerorako egitekoa au izan bear du: gure irakaskintza bideak beartze ta aberatzei era berdiñean zabaltze. Ez ditzeala diruz ong diaduentzako bakarrik iriki gure ikastetxoak; baliz goiko ta beko jendearentzat aukera berdiñak izan ditzagula gure lanbide onetan.

Buzur gai diran guziak, naiz ta beartusonak izan, izan dezateila aukera beron buruak jakitez jaxteko ta ikasteko. Gai ontan ezta lullik gelditua Erromako Bazar Nagusia: «Goi-jakintzatarako bideak gai diran guzietako zabalik jarri bear ditugu... Ta orrez gañera, guretako bakoitzak oso go-goan artu bear du norbarak daukan eta beste eskelñi bear dien eskubide ta egintzeak jakintza saillean. Guziok gero buruak jakitez jarri bear dituga ta gure inguruko guziak eskubide ta egintzeak oritarako aukera eman bear diegu, beraz».

Beste koxka bat ere aitzu du ministroak bere jardunaldi orretan. Bi-dean omen da laster azaltzotekotan. Unibersidadeetako Lege berria. Lege onek oñiarri bereziki izango omen ditu. «Unibersidadeetako sortzeko eskubi-de ta aukerak guziak emanaz, gure jakintza-premian neurria gordeaz eta gazte ikasien bultz eta aizeak dakarren arian. Ikastetxoak berak bere gain izango dute etxe barruko gidaritza, artzako emango diran arauen barruan. Unibersidadeetako bizitzan askatasun bideak artuko omen dira, diru-antolaketan, ikasleen aukera egiterakoan, nortasunaren ezieran, ikastetxe Nagusien bitartez eta eskelñiñan dan erakutsien bidez».

Esangai ain zabaletan ari gerala, oñingo degu oraindik xeetasun aundirik eman. Baina gerorako asmo onak eta itz oroso euki entzunda, or gelditzen gero gerorako bideak nundik zabandu ditezken jakituen gañean.

Gizarteko alegiña sail guzietan, au da: goiko ta bekoek, guziak berdin eskeintzeaz gorako ta jakintzarako aukerak. Ez ditzeala ikastetxetako atek aberatsetzat bakarrik zabandu. Gizarteko aukerabideak ez ditzagula eskei-ñiñ talde bakan batzuentzat bakarrik. Jakintza eskelñi dezaketuen guzian alegiñak asmo batean uztartu ditzagula, Unibersidade mailako lana aiek eta era onean antolatuta dezagun guzian probetxurako.

Ortarako eskelñiñ nai zala Unibersidadeari askatasun osoa bere neurri ta bideak berak aukera ditzen. Jakintza bideak, jakintzarako berak artu bear dituzte, Gobernuen eskurik orren sartu gabe.

Gure begiak zabal dituzgun, ba, lan ontaroko, ta guziak alegiñez jaso dezagun jakintza-Etxea aiek eta eragiltzen eta zuzenen. Lege berri orri indarra eman baiño lenago, guziok surret jakin bere genduke beraren za-balera ta luxera. Gizarte osoak eman dezaiola bere oniritzia, ta obeto as-matezko denen irizirik aditu ditazela agintarrik. Onela izango du lego orrek bear duan jendearen borondatea ta betetzeko berotasuna.

GIZALAGE ESKE

«El Diario Vasco»k, «Pueblo»tik artuta, alako idazlan bitxi bat argitaldu zuan Pillareko Amaren egunean. Gu asko entretentidu gera an irakurri de-gunaz.

Lenbizi goian au dio: ESPAÑA OPINA... Idazpuru horobilla auka. Ta be-ti dira gure inguruan, «España» beren buruak bakarrik osatzen dutela ueste duten gizonak. Ba-dakizu, ba: omen diosa oñtu gizon batek ueste, España osoak haizik... Parre-murrizka batekin oraindu dezagion bere «satis-fazio».

Gero dator idazlanaren izen-burua: «Bilinguismo y buens educación» Eta ondoren, gutxi-gora-bera au jaritzen digu erderaz:

«Gure errialdean degun izokera sail ugaria arrigarria da ta ualdian egin oñ ditugun ibillietan au garbi asko nabaitzen degu. Galiziko lurretan gerala, Eguzki-aldekoetan gerala, euskalerrietan, naiz Gaztelerritan zaizugula, be-reala zure belarriak ermetzen dira alako itz-sail aditu eziefikoz. Turismoak lantzen dituan alderditan, gure orietako izkeraz gain, erbesteko izkeraz ere soñu bitxia sortzen dute gure inguruan. Kantauri ondartzatan, naiz «Costa Brava» edo «Costa Zurlen» zaudela, zure gorputza eguzkiarengan-dik zapl azpian babesten dezula, ezker-eskui entzungo dituz zuretako adi-gari ez diran izketak eta itzak. Katalinez, onek; euskeraz arek, prantzeaz urrengoak, valentzianoz, naiz alemanez artuzagokoak. Ba-dirud alako Babel' go torrean sortu zan izkera-naste aretan sartua zaudela».

«Santiago Nadal'ek, «Destino»n eta «Bilinguismo o trilinguismo?» izen-buruz esaten digu, bi izkeratan itzegin nai ba-degu, bietan ong ta zuzen itzegiten ikasi dezagula. Ta ala ekaritzen du adibide bat, katalan batzuek idazten asi ta onela jaritzen dutela Kirol-idazkuna: «Volta a Cataluña». Na-dal'ek ondoren, eta zuzen esana, au dio: idatzi dezatela: «Volta a Catalun-ya», naiz «Volta a Cataluña».

«Bi izkeratarako irakaskintza oso orrosa iristen zait, eta bearteko, bi iz-kuntza oiek bizi ba-dira numbaiten-jarraitzen du Nadal'ok—. Eta gero, lu-garren izkuntza bat, erbestekoa jakitea ere oso mesede aundiko izaten dala adieratzen digu».

«Guk eztegu ezer «bilinguismoaren eta trilinguismoaren kontra; ta askoz gutxiago degu ezer aur katalanak beren izkuntza ikastearen kontra. Izkunt-za orretan alako aztu-oziefiko bertso ederrak idatzi bai zituzten Maragall eta Maisen' Cinto'k. Eta gaur Jaialdien girotan zabaltzen bal-dute izkuntz orren doñua Raimon'ek, Pi de la Serra'k eta Nuris Fella'k».

«Baña... (emen dator polita ta au gure aldetik ezarri degu) Baña etxo-ko izkuntzaren erabiltze su gizalagezko dan bezela, izkuntza au noliz era-billi ere gizalagez neurtu bear luteke».

Urrengoak oñtu galarerik eta guziok aditu dezazuen, erderaz jariteza me-rezi du. Onatx: «A veces, los catalanes, los vascos, los levantinos, los ma-lorquines, cuando hablan en grupos en que también hay concludados su-yos de otras regiones, se olvidan de esta circunstancia y llevados de su orgullo lingüístico dejan fuera de juego a quienes sólo hablan castellano y, si acaso, algún otro dialecto ibérico o algún idioma europeo. Por favor, seamos correctos en el empleo de nuestras lenguas vernaculas, respetan-do las reglas de su gramática; pero seamos también correctos observando las reglas de la buena educación».

Guk gizelega gorde bear degu euskeraz egiterakoan. Eta berdin katala-nak eta abar. Berena ta Europa'ko «dionak», oñk, jakina, izkuntzak dira. Gurea ta Castillatik kanpoko izkuntzak, «dialecto ibérico» kottau batzuek besterik ez. Aspalditik artua degu euskaldunok eserra zaar ura: «Zozoak beleari ipurbeltz», eta erderaz beste ura: «Quien habló que la casa honró?».

Ain goxoak dira izan ere. Gaztelerriko erdelidun oiek, besteokñi Emen aspaldiko degu gure aurak eskoleterra joaten diranean, maixuak erderaz bakarrik itzegitea. Soldaduztan, gure mutri euskaldunak amaika larrialdi pasa bear izan dute, ango agintariak erderaz bakarrik egiten ditelako.

Eta gure konbentuetan ere, nolako grazia egiten dieten prafite ta moja txinto ta erdelazale, gure basarrietako nextak eta mutifilik lego ta lega-tarako joaten diranean, euskora bakarrik dakitela! «Verás, verás qué cas-tellano más pintoresco habla la Hermana Asunción!» Eta ze parre gozoak erderaz zer bait oker esaten dutenean! Eta okerrena dana: gure moja koi-tzako, erderarik ez dakitela ta erderaz konfesatzaora beartuak!

Eta, eta... Ez geduke bukatuko guziak esan bear ba-geñitu. Alajafia, guri «dukazio esku»? Bai, idazte erdelidun; «gizalagez» bear degu, baiña etxetik asita, guziok; ez guk bakarrik.

na. Zati batean atean egon ondoren sartu omen zan; euskera utzi entu-tzen guzuek, guziok frantsezak gihala ustetik. Sartzean, larritu zan, baiña baita ere joan zan poliki-poliki la-saitzen.

Erromanikar onek esan zigunez, bere altonak euskeraz egiten omen zuan. Pena zue ez jakin bearrere-na, zeren frantsezik ere ez zekienez, oñtupo aundi bat omen zuten bere ar-emanetarako. Ta, ara joaten omen zan bertako artzaiñak gaztelerez ere bazekielako. Ta ala zan; iru izkun-tzak mintzatzen zan. Ta gartsuki esaten zigan irurutan estimagarriena euskera zuela.

An eman gendun artsaldea ere, al-

karrenkingo alaitasunean. Jakina, artzai biantzat, gu eteko giñan eta kontrabandista arrotz. Naiz tu ugo-urdurute ez ezagutu, aintzat ez egoan euskera bezelako pasaporteri-ki. An naiko nituan ikusi Pirineoa muga natural bat dala esaten duen geografu ta politikoren batzuk. Bai-ta ta ere, izkuntza galduta ere etniak eta oiturak berdin jarraitzen dute-la esaten duten oiek ere. Egintzazko ikaskizunak maiz jakintzazkoen aña irakatsen dute, ta za eta etimologoa ere geien baliatzen dutena.

Auzi onetan Santo Tomas'ek ez eukan ikusi ezirik. Ta San Martiñ-ek ikustea ez da arriztekoa, itsuak ikusi zezakeena.

Euskal intelektuolak...

Nere idazlan bat atsegin zitzaioala ta Buenos Aires' etik Agirre' tar Errupin'ek idatzi zidan lengo egunean. Nere gurasoengandik ikasitako euskera berritzen eta sendotzen.

Alare orrenbeste euskaldun dira konplejo orren ga-be bizi diranak. Ez dute planteatu edo ez dute proble-ma au planteatu nai izan.

Beste arazo bat da euskera jakin eta euskeraz ez idaztea. Emen datza euskal intelektuallen tragedia ga-rratzena. Gizona errealdide oso konplejo da; erre-alidide ortan toki berez bat ideak ditu.

Zoritzarrez ideak erderatik artu ditugu, erderaz ma-mitu ditugu, erderaz pensatzen dugu.

Euskeraz ezin dugu erdizka buizik pentsatu. Emen datza tragedia. Euskera maite ta euskeraz ezin egin. Nola esku ta intelektuall bati bere personalidatega mu-gatzekoa bere buruari kateak jartzeko, umea burizeko, euskeraz pentsatu ta idazteaz? Onak azaltzen du, zer-gatik orrenbeste euskaldun jator izanda, orren gutxi euskeraz idaztea.

Gu tragedia onen buruan gaude eta gure tragedia iñork ezin du askatu. Baña guziok batera joa dezagun. Gure umeak, gure ondorengoak tragedia bildurragi au ez dezatela izan. Ortarako eman itxiegien euskal esko-lak, euskal kolegiok, euskal unibersidadeak. Bestela be-ren desioetan, beren naiz-izan eta ezin-izatean gu beza-la barne-muñietan urratuta biziko dira.